

Kitap Tanıtma

Medhal fi Târihi'l-Edyân (Dinler Tarihine Giriş)
Dr. Muhsin el-Âbid, Tunus 1973, 193 sh.

Son yıllarda, Din Bilimlerindeki ve özellikle Dinler Tarihindeki çalışmaların ülkemizdeki gelişmesine paralel olarak Arap dünyasında da gelişme göstermesi sevindirici bir durumdur. Burada üzerinde duracağımız Medhal fi Tarihi'l-Edyan adlı eser de, bunun göstergesi olan örneklerden birisidir.

Eser, bir girişten sonra altı bölüm halindedir ve birinci bölüm "Eski Yunan ve Roma'daki Dini Düşünce" hakkındadır. Bu bölüme yaptığı bir giriş (s.13-16) sonrasında yazar, "Eski Yunandaki Bilgi Kaynakları" üzerinde durmakta (s.17-19) ve "İnsan bilgisinin oluşmasında tabiat felsefesinin değil de dini ve ahlaki düşüncenin asıl kaynak olduğu" sonucuna varmaktadır (s.19). Daha sonra "Eski Yunandaki Dini Düşünce"ye geçen yazar, burada Theogenes, Xenophanes Parmenides ve Empedokles'in fikirleri üzerinde durmakta ve Eski Yunandaki dini tartışmalara dikkat çekmektedir (s. 20-27). Bu bölümün son konusu olan "Roma ve Dini Düşünce"de de Çiçeren, Varron, Plutare, Strabon ve Pausanias üzerinde durmaktadır (s. 28).

İkinci bölüm "Hristiyanlıktaki Dini Düşünce" hakkındadır. Yazar, Aziz Augustin'in Hristiyan düşüncesindeki önemine işaret ederek konuyu "Augustin öncesi" (s.31-34) ve "Augustin'in Hristiyan Düşüncesi

Üzerindeki Tesiri” (s.45-55) şeklinde iki bölüm halinde incelemiştir. Kuzey Afrika’da, putperest bir baba ve Hristiyan bir anneden doğan Augustin hayatının bir bölümünde Maniheizm dinine girmiş (s.46-49) daha sonra Kitab-ı Mukaddes’i okumasıyla ve geçirdiği ruhi tecrübelerle samimi bir hristiyan olmuştur (s.49). Yazar Augustin’in “De Trinitate (Teslis)” ve “De Civitate Dei (Tanrı Şehri)” adlı eserlerinden özetlediği fikirleri ile bu bölümü bitirmiştir (s.50-55).

Eserin epey hacimli olan üçüncü bölümü, “İslam’da Dini Düşünce”dir. Bu bölümün birinci kısmında yazar “Dini Düşüncede İslami Metod” üzerinde durmuş, dinin bir olmasına rağmen, temel esaslardan ayrılmaksızın müslümanların çeşitli görüş ve düşüncelere ayrılacaklarını belirtmiştir (s.58-60). İkinci kısımda ise “Müslümanların diğer dinler ve onların reddedilmesi hakkında yazdıkları eserler”den bahsetmiş, önce bunların yazılma sebepleri ve seyri üzerinde durarak (s.61-69), Ebu Muhammed el-Hasan b. Musa’nın “El-Ara’u ve’l-Diyanat”, Ebu’l-Hasan el-Eşari’nin “Makalatu’l-İslamiyyin”, el-Mesûdi’nin “Mürûcu’z-Zehab”, Muhammed b. Yusuf el-Âmiri’nin “el-İ’lam bi Menakıbi’l-İslam”, el-Bakıllâni’nin “et-Temhid”, Ebu Reyhan el-Birûni’nin “et-Tahkik ma li’l-Hind” İbn Hazm’ın”el-Fasl fi’l-Milel”, eş-Şehristani’nin “el-Milel ve’n-Nihal” adlı eserlerini tanıtmıştır (s.69-87).

“XVIII. y.y.’da Dini Düşünce” konulu dördüncü bölüm, Dinler Tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü bu disiplinin felsefeden ayrılarak bağımsızlığını kazanması bu yüzyıl sonunda başlayacaktır. Dört kısım halindeki bu bölümün birinci kısmı “XVIII. yy.’dan Önce Metafizik Düşüncenin Üstünlüğü”dür (s.91-95). Akabinde XVIII. yy.’da Aydınlanma ile beraber akıl ve bilim metafizik değerlerin önüne geçecektir. İkinci kısım “Aydınlanma Çağı”dır (s. 96-97). Yazar bu çağın en önemli düşünürlerinden Voltaire (s.98-101) ve Hume’dan söz ettikten (s.102-105) sonra “Romantizm Çağı”ndan bahsetmiş (s.106) ve bu akımın temsilcisi olarak Hegel üzerinde durmuştur (s.107-115).

İlgili bölümün dördüncü kısmı “Antropoloji ve Sonuçta Dinler Tarihinin Felsefeden Ayrılarak Bağımsızlığını Kazanması” adlı kısımdır. Burada yazar, Dinler Tarihinin önce tarih, sosyoloji, etnoloji, mitoloji vb.ilişkide

bulduğu bilimlere işaret ederek antropolojinin önemine temas ettikten ve Taylor, Max Müller gibi din teorisyenlerinden bahsettikten sonra (s.116-119), dini bilginin uzun aşamalar sonucu ilmi merhaleye ulaştığını ve felsefeden ayrıldığını belirterek sözünü şöyle bitirmektedir: “Yunanlılar, dini bilgiyi felsefenin konularından biri kabul etmişler, Hristiyanlar onu metafizik ile mezcetmişler, müslümanlar karşılaştırmalı Dinler Tarihine öncülük etmişlerdir. Sonra Hegel ile Din Felsefesi, Max Müller ile Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ve Tillich ile de Dinler Tarihi ortaya çıkmıştır” (s.119).

Kitabın, “Dinin Kaynağı” hakkındaki beşinci bölümü beş kısımdan oluşmaktadır. Din hakkındaki “İlk Mülâhazalar” konulu birinci kısımdan (s.123-128) sonra ikinci kısımda “Auguste Comte’a göre “İnsanlığın Geçirdiği Dini Düşünce Aşamaları”ndan bahsetmiştir. Burada üç hal Kanunu (teolojik, metafizik, pozitif) söz konusu anlamakta ve toplumsal gelişmede aynı seviyede olmadıklarını ortaya koymuştur. Toplumların dini gelişmelerinde yalnızca bu üç tavır söz konusu değildir. Şüphesiz diğer belirleyici unsurlar da vardır. Fikri gelişme, toplumsal gelişmenin sebebi değil, neticesidir (s.128-132).

Yazar, ayrıca, Durkheim’in nazariyesinin aksine Max Nordau, Andrew Lang, Schroeder, Le Roy, Quatrefages, Wilhelm Schmidt gibi batılı bir çok bilim adamının, dinin politeizmden monoteizme değil de, monoteizm’den politeizme doğru bir seyir gösterdiğini ve insanlığın ilk dininin yüce tanrı inancı olduğunu söylediklerini belirtmektedir (s.133-134).

Üçüncü kısımda dinin kaynağının “Naturizm” olduğunu söyleyen Max Müller’in görüşü söz konusu edilmektedir (s.135-148). Müller’in Veda Tanrıları ile Yunan, Roma ve Cermen tanrıları arasındaki isim benzerliğine bağlı olarak hepsinin de tabiat kuvvetlerinin isimleri olduğunu söylemesine karşılık (s.135-137) yazar, Müller’in bu nazariyesine karşı özellikle Durkheim’in itirazlarını serdetmiştir (s.139-148). Müteakib dördüncü kısımda dinin kaynağı konusunda Durkheim’in görüşünü de zikrederek (s.149-155) onun insanlığın ilk dininin toplumsal şartların oluşturduğu totemizm inancı olduğunu söylediğini belirtmektedir. Daha sonraki sayfalarda da bu inancı tenkit etmiştir. Nitekim etnologların yaptığı

araştırmalar sonucu ilkel kabilelerin büyük çoğunluğunun totemi tanımadıkları anlaşılmıştır (s.151-152). Daha sonra Frazer, Bastide gibi bilginlerin de itirazları ile bu kısmı bitirmiştir (s.153-155). Beşinci bölümün son kısmı Tylor'un "Animizm" nazariyesidir (s. 156-166). Yazar bu nazariyeyi de çeşitli yönlerden tenkit ederek Maret ve Durkheim'in itirazlarını söz konusu etmiş ve din gibi evrensel yüce bir hakikatın kaynağının rüya gibi basit bir olaydan hareket ederek mahiyeti anlaşılamayan ruha bağlanmasının yanlışlığına dikkat çekmiştir (s.166).

Eserin altıncı ve son bölümünde bazı İslam bilginlerinin Dinler Tarihi ile ilgili eserlerinden yapılan alıntılar yer almaktadır. Bu bölümde, Âmirî'nin el-İlam, Bakillâni'nin et-Temhîd, Biruni'nin et-Tahkik ma li'l-Hind, İbn Hazm'ın el-Fasl ve Şehristani'nin el-Milel ve'n-Nihal adlı eserlerinden seçilen örnek metinler bulunmaktadır (s. 167-193).

Dinler Tarihi çalışmalarında ve kültür hayatımızda önemli bir boşluğu dolduracağı anlaşılan eserin ne yazık ki eksik yönleri de çoktur. Yunan, Roma, İslam ve Hristiyanlıktaki dini düşünceden bahsederken; Yuhadilikten, İran, Hint ve Çin'den söz bile etmemesini anlamak mümkün değildir.

Eserin ikinci cildinin yazıldığını ve bu ciltte bu dinlerden bahsedildiğini de bilmiyoruz. Bütün bunlara rağmen dilimize kazandırmanın yerinde olduğuna da inanıyoruz.

*Hidayet Işık**

* Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi